

יונתן גרוסמן

אסתר מגילת סתרים

תוכן העניינים

פתח דבר י"א

מבוא

1. על הקריאה הנסותרת בתנ"ך ובמגילת אסתר
8. המבנה האמנותי של סיפור המגילה
12. זמן הסיפור ומשך העלילה
24. 'גיבור' מגילת אסתר
34. התרגומים העתיקים

פרק א: משתה אחשורוש ומשתה ושתי

35. תוקף מלכות אחשורוש
37. משתאות אחשורוש: מלך נדיב או מלך יהיר?
42. "גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים"
46. משפט המלך: שלטון אחראי או שלטון מגוחך?

פרק ב א-כ: בחירת אסתר למלכה

55. היחס לנשים
67. הצגת מרדכי ואסתר
71. אסתר שאינה מגדת ואינה מבקשת
73. "ובהקבץ בתולות שנית"

77	פרק ב כא-כג: ניסיון המרידה במלך
	פרק ג א-ו: גדולת המן
81	"אחר הדברים האלה"
83	"המן בן המדתא האגגי"
86	מרדכי אינו כורע ואינו משתחוה
93	מרדכי כושתי (והמן כאחשורוש)
97	פרק ג ז: הפלת הפור
	פרק ג ח-טו: גזרות המן
109	האם יודע המלך על אודות גזרות השמרד?
113	מרדכי מספר לאסתר (ד ז-ח)
114	אסתר מספרת לאחשורוש (ז ג-ד)
121	המלך, המן, והעיר שושן
123	פרק ד: נקודת התפנית הסמויה
137	פרק ה א-ח: משתה אסתר הראשון
147	פרק ה ט-יד: "עץ גבוה חמישים אמה"
159	פרק ו א-יב: מעשה הסוס
	פרק ו יב-יד: יועציו של המן – בין גורל להשגחה
169	שיבת המן לביתו
172	המן בביתו עם יועציו
	פרק ז: משתה אסתר השני
177	"ונעקש דרכים יפול באחת" (משלי כח יח)
186	"ופני המן חפו"
188	"וגם חרבונה זכור לטוב"

	פרק ח א-ח: מרדכי בבית המן, ואסתר (שוב) לפני המלך
195	מן העץ אל הבית
199	החרמת בית המן
200	תחנוני אסתר לפני המלך
209	פרק ח ט-יז: איגרות מרדכי
	פרק ח יז - ט יח: "לא נפל דבר מכל הדבר הטוב"
217	"כי נפל פחד היהודים עליהם"
222	האומנם טבח ללא הבחנה?
229	פרק ט טו-לב: שלבי התקבלות החג
249	פרק י: גבורת המלך וגדולת מרדכי
257	סיפורי יוסף ומגילת אסתר
	סיכום
261	'אנלוגיות דינמיות' באסתר
277	מקרנבל ספרותי לקרנבל רוחני
283	הכתיבה הנסתרת
295	הערות
357	קיצורים ביבליוגרפיים

פרק א

משתה אחשורוש ומשתה ושתי

תוקף מלכות אחשורוש

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי אֶחָשׁוּרוֹשׁ
הוּא אֶחָשׁוּרוֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוֹ וְעַד כּוֹשׁ
שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה (א א).

פתיחת הסיפור בכותרת "ויהי בימי אחשורוש" נשמעת מוכרת לקורא הסיפור המצוי במרחב הסיפור המקראי. כותרת מעין זו פותחת סיפורים נוספים (כמו: בר' יד א; רות א א) ומדרך הטבע ממקדת את הקורא באחשורוש ובזמנו. לניסוח המיוחד "הוא אחשורוש המלך", מגמה כפולה: ראשית, המספר רומז לקוראיו שהוא ניצב בפרספקטיבה רחוקה מההתרחשות עצמה. ככל הנראה בימיו אחשורוש כבר אינו "מלך מהודו ועד כוש", ועל כן הוא מבאר את תפקיד הדמות ואת שלטונה הרחב. שנית, ניסוח כזה משרה תחושה של מלך ידוע ומפורסם שהכול שמעו על אודותיו. תחושה זו מתחזקת נוכח המשך התיאור, שהרי המלך מולך מהודו ועד כוש, נתון שמתבאר מיד כמאה עשרים ושבע מדינות. כך, אם כן, פותח סיפורנו בהאדרת מלכות אחשורוש. עם

זאת, כשמפעיל הקורא את האסוציאציות המקראיות הנלוות להיגדים הנזכרים, הוא מוצא בהם משמעות הפוכה.

רבים התלבטו כיצד יש להבין את מספר המדינות שנוזכר בפסוק (127). ייתכן, כדעה המקובלת, שהנתון מכוון לפרובינציות ולא למדינות של ממש (שהמקורות היווניים מונים בדרך כלל בין 20 ל-31 מדינות כאלו),¹ אך גם בספר דניאל, שבו מספר המדינות מתקרב לאמור אצלנו, אין מדובר על 127 אלא על מספר עגול והרמוני יותר – 120 (דנ' ו ב). מה ראה המחבר לנקוט במספר חריג ומוזר בנוף המקראי – 127?

שאלה זו העסיקה רבים והיו אף שהרימו ידיים: "למרות ספקולציות החוקרים, אין הסבר המניח את הדעת למספר המסוים של המחזות שניתן כאן".² אחרים הציעו לראות במספר זה מספר שמסמל שלמות ($12 \times 10 + 7$).³ אולם דומני כי ראוי להתחשב בדברי אדל ברלין וג'ון לוונסון, שהסבו את תשומת הלב לכך שמספר זה נזכר רק בעוד סיפור אחד בתנ"ך – בסיפור פטירת שרה וקבורתה במערת המכפלה: "וַיְהִי חַיִּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעֵי שָׁנִים שְׁנֵי חַיִּי שָׂרָה".⁴ כבר ר' עקיבא במדרש עמד על זיקה מפתיעה זו:

רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם בקש לעורר, אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות (בראשית רבה פרשה נח ג).⁵

קשה לעגן אנלוגיה זו בוודאות, אך ייתכן שקישור מפתיע זה מסביר את בחירת המחבר במספר זה דווקא.⁶ כשם שבסיפור קניית מערת המכפלה אברהם נפרד מאשתו, כך גם באסתר בתמונה הראשונה שנפתחת ברוב פאר והדר, המלך עומד להיפרד מאשתו. בכך מציב המחבר מערת קבורה לצד ארמון מפואר; בעל שמבכה את אשתו שמתה לצד המלך השיכור שמחלק יין לכל דורש. לפי זה, אווירה של מוות ושל קבורה חודרת לפתע לתמונת המלכות המתהדרת בשתייה מרובה וברוב פאר והדר.

פרק א: משתה אחשורוש ומשתה ושתי

הדואליות שבהערכת מלכות אחשורוש בולטת עוד יותר בתיאור המשתאות אותם ערך המלך.

משתאות אחשורוש: מלך נדיב או מלך יהיר?

בקריאה 'הגלויה' של תיאור משתה אחשורוש עולה כי מחבר הסיפור מפאר את דמותו של המלך. לשון 'מלכות' שלטת בתחילת הסיפור ("הוא אחשורוש המלך מהדו ועד כוש... כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו... בשנת שלוש למלכו... עשר כבוד מלכותו... עשה המלך... בחצר גנת ביתן המלך... ויין מלכות יד כרב המלך... כי כן יסד המלך"), ונוטעת תחושה מרוממת בלב הקורא, תחושה של מלכות עשירה, ואף נדיבה, שהרי המלך עשה משתה "לְכָל הָעַם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן הַבְּיָרָה לְמַגְדוֹל וְעַד קָטָן",⁷ ואף חילק יין רב לכל דורש.

במשתה זה שומע הקורא לראשונה גם על חוק מיוחד שייסד המלך, והנה, כמה מרגיע, החוק עוסק בדיני שתיית יין: "וְהִשְׁתִּיָּה כִּדָּת אֵין אִנֹּס כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרִצּוֹן אִישׁ וְאִישׁ" (א ח). וכי ניתן להעלות על הדעת מלך נדיב יותר מאשר מלך שמחוקק חוק, ש'אין לאנוס' את האזרחים בשתייה, ושהאחראי על ביתו צריך לעשות 'כרצון איש ואיש'!

ואכן, כמה חוקרים אחזו במסקנה זו, וטענו שהמלך מוצג במשתה זה כסובלני ביותר: "התיאור של המשתה השני במגילה, נותן תמונה של מלך ליברלי שמשעשע את אזרחיו בפאר... עושרו אינו רק חגיגה לעיניים שתראינה, אלא גם חגיגה לקיבה שתשותף".⁸ אולם, קריאה זהירה תגלה כי אין ללכת שולל אחר תיאור זה, וכי למעשה תיאור המשתה שבפרק א לועג למלך ולאדיבותו. נעמוד על הנקודות המרכזיות:

1. המעבר מתיאור המשתה הראשון שערך המלך (לשרים, במשך 180 יום) למשתה השני (העממי לתושבי שושן, במשך שבוע) נעשה בכתוב בשימוש בכיטוי "ובמלואת הימים האלה" (א ה). ככל הנראה, יש להבין

ששבו המשתה הנוסף לא התרחש לאחר סיום המשתה הראשון, אלא במקביל לו, בשבוע האחרון שלו. כך עולה מתוך מה שנאמר בהמשך, כשביקש אחשוורוש להביא את ושתי: "לְהִרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפִיָּהּ" (א יא). מאחר שנוכחים בפסוק גם "העמים" (= מוזמני המשתה השני) וגם "השרים" (מוזמני המשתה הראשון), נראה כי ביום השביעי של המשתה השני עדיין נוכחים השרים ממשתה היין הראשון. ייתכן כמובן שהם נשארו שבוע נוסף ללגום יין עם המון יושבי שושן, אולם סביר שהם נוכחים מתוקף הזמנתם למשתה שלהם, ואליהם הצטרפו יושבי שושן בשבוע האחרון. עצם תיאור שני משתאות רצופים מזמין עריכת השוואה ביניהם, בוודאי אם שני המשתאות נערכים במקביל. לצורך דיוננו ברצוני להזכיר נקודה אחת בולטת: בשני המשתאות ביקש המלך "להראות" דבר מה לאורחיו הרבים. במשתה הראשון נאמר: "בְּהִרְאוֹתוֹ אֶת עֶשֶׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת יָקָר תַּפְאָרַת גְּדוּלָּתוֹ" (ד), ובמשתה השני, עם סיום שבעת הימים ביקש המלך "להראות" את אשתו: "לְהִבְיֵא אֶת וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה לְפָנַי הַמֶּלֶךְ בְּכֹתֵר מַלְכוּת לְהִרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפִיָּהּ כִּי טוֹבַת מְרָאֵה הִיא" (יא). כך מסתבר לקורא, שכחלק מראויותנותו של המלך הוא מבקש להתפאר גם באשתו. המלכה אינה אלא פריט באוסף ה'עושר' וה'תפארת' של המלך, שיש להראותו לעמים ולשרים.⁹ אין זה מפתיע שבין אחשוורוש ואשתו ושתי אין דיאלוג ישיר לכל אורך תיאור המעשה: בקשת המלך, כמו גם סירוב ושתי, וכן פרשת סילוקה מן הארמון, מתרחשים על ידי מתווכים מלכותיים. המספר מתמקד בשמותיהם של "שבעת הסריסים" (י) ושל חכמי המלך "יודעי דת ודין" (יד), ובכך מובלטת נוכחותם הרבה בתמונה זו, שבאה, כאמור, על חשבון דיאלוג ישיר בין המלך לאשתו. המלך, כך מסתבר, מדבר עם שרי המדינות ועם עבדיו, אך לא עם אשתו. ויפה העירה ברג, ששמה של המלכה – "ושתי", קשור במילה "והשתיה" שבפס' ח. במשחק צלילים זה יש אירוניה רבה, שהרי בעוד לגבי השתייה "אין אונס", כלפי ושתי בהחלט יש אונס. בכך, רומז מחבר המגילה, רצונה של ושתי חשוב פחות לאחשוורוש מאשר רצון השותים במשתה היין.¹⁰

פרק א: משתה אחשורוש ומשתה ושתי

2. למעשה, כפי שהעיר פוקס,¹¹ ניסוח החוק המתיר לשתות יין גם הוא מוזר וגם בו יש עקיצה מרומזת על מלכות פרס. מלשון הפסוק עולה שהשתייה נקבעה כחוק: אין אונס לשתות או להימנע משתייה, שהרי המלך דרש מרב המשרתים לעשות כרצון כל איש. אולם, מה פשר החוק שלא לאנוס אדם בשתייה? מלכות שאינה רוצה לכפות על אזרחיה לעשות דבר מה אמורה להתעלם לחלוטין מאותו דבר, ופשוט להניח לכל אדם שיעשה את שלבו חפץ. מה משמעות ההיגר שנקבע בחוק שלא לכוף אנשים לשתות יין? הקורא הזהיר חש, כי במלכות אחשורוש דבר זה נדיר, וכי יש צורך בחוק מיוחד שיתיר לאדם שלא לשתות.¹²

3. ברמיזה עוקצנית, מבקר המחבר את הראוותנות של המלך אחשורוש, תוך שהוא מעמת אותה עם המלך שלמה. את המשתה הראשון ערך אחשורוש "לכל שריו ועבדיו" בשנה השלישית למלכותו. גם שלמה המלך עשה משתה לעבדיו "מִקֵּץ שְׁלֹשׁ שָׁנִים" למלכותו (מל"א ב לט). לאחר הריגת שמעי, כלומר, לאחר סילוק האיום האחרון על מלכות שלמה ("וְהַמַּמְלָכָה נְכוֹנָה בְיַד שְׁלֹמֹה" - מל"א ב מו) מובא החלום בגבעון שבו הבטיח ה' לשלמה "לב חכם ונבון", ועוד ברכות ראויות. לאחר חלום זה עלה שלמה לירושלים ושם: "וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל עֲבָדָיו" (מל"א ג טו).

אילו הייתה הזיקה שבין משתה אחשורוש למשתה שלמה מסתכמת בזמן המשותף (לאחר שלוש שנות מלוכה), ובביטוי המשותף "עשה משתה לכל [שריו] ועבדיו" קשה היה לטעון לזיקה ספרותית מכוונת. אולם, בשני הסיפורים הללו נעשה שימוש בצמד המילים 'עושר וכבוד', ובשני הסיפורים זהו מוטיב מרכזי. אחשורוש כזכור קיים את המשתה כדי להראות לכל השרים "את עשר כבוד מלכותו", וזהו בדיוק הדבר שעליו ויתר שלמה כשה' שאלו מה יבקש, תוך שהוא מעדיף 'לב שומע' כדי שיוכל לשפוט את העם. אמנם, בכרכת ה' השופעת על שלמה הוא זכה גם לזאת: "וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׁאֲלָתָּ נָתַתִּי לְךָ גַּם עֶשֶׂר גַּם כְּבוֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִים כָּל יְמֵיךָ" (מל"א ג יב).

ממילא, עבדי שני המלכים הנזכרים הוזמנו לשני משתאות שונים בתכלית: בהזמנה ששלח אחשוורוש לכל שריו ועבדיו נכתב שעומדים לחגוג את 'עושר כבוד מלכותו', ועל ההזמנה ששלח שלמה נכתב שעומדים לחגוג את 'הלב השומע' שבו התברך המלך מאת ה'. הרמיזה למלכות אלטרנטיבית ברקע תיאור משתה אחשוורוש, אולי רומזת למה שחסר לגיבור המגילה, למלך הפרסי: 'לב שומע'.

ייתכן שגם זיקה ספרותית זו נרמזה כבר במדרש: 'ר' כהן בשם ר' עזריה: 'על כסא מלכותו', 'מלכותו' כתיב!¹³ בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו אמרו לו כל מלך שאינו קוזמיקרטור בעולם אינו יושב עליו,¹⁴ עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו" (אסתר רבה א יא).¹⁵ לפי מדרש זה, אחשוורוש ניסה 'לחקות' את מלכות שלמה, תוך שהוא מדגיש את העושר והכבוד שזכה להם – כשלמה – אלא שכאמור, אין זה אלא חיקוי של הצד החיצוני של המלכות, ללא הכיסוי הפנימי, ללא הלב השומע.

4. מקום נוסף שבו נרמזה כי מחבר המגילה מבקש לרמוז לקוראיו על חוסר הפרופורציות בין 'חלון הראווה' של המשתה לבין מה שמתרחש בתוכו הוא בתיאור מקום המשתה, תיאור 'חצר גנת ביתן המלך': "חור כַּרְפֵּס וְתַכְלֵת אָחוּז בְּחַבְלֵי בּוּץ וְאַרְגָּמָן עַל גְּלִילֵי כֶסֶף וְעִמּוּדֵי שֵׁשׁ מְטוֹת זָהָב וְכֶסֶף עַל רִצְפֹּת בְּהֵט וְשֵׁשׁ וְדָר וְסִסְתָּרֹת" (פס' ו). כפי שהעיר לניאק,¹⁶ תיאור זה מובא ללא נשוא כללי למשפט – לא נכתב 'ובחצר גינת הביתן חור כרפס' וכו', או: 'ויראה המלך לכל העם חור כרפס' וכו', או דבר דומה. הקורא אמור להבין כי העושר הנזכר מתאר את גינת הביתן בעת המשתה, אולם הבנה זו מתבססת על ההקשר, ולא על האופן התחבירי שבו מובאים הדברים, ובלשונו של דרייבר: "מילים התליות באוויר".¹⁷

סגנון מסורבל זה הוא מכוון ותורם לקריאת הפסוק כמבע של תדהמה והתפעלות, כאילו יש סימן קריאה מובלט בסופו!¹⁸ עם זאת, יותר ממה שמובעת בפסוק זה התפעלות האורחים, יש לראות זאת כמבע של ציניות: כתיבה כזו רומזת לקורא כי העושר הגדול שבא

פרק א: משתה אחשוורוש ומשתה ושתי

לידי ביטוי בחומרים הנזכרים כמעטרים את גינת הביתן הוא עיקר הדבר, הוא הערך העצמי שלשמו נעשה המשתה. מוזמני המשתה עמדו פעורי פה נוכח העושר הגדול, ואין לו לכותב המגילה אלא לכתוב בפירוט רב את החומרים שעייטרו את העמודים ושמהם עשויות היו המיטות, ללא תוספת כלשהי וללא הסבר. ראוותנות המלך בשיאה.

5. בזהירות ניתן לתהות האם מרקם המילים שבו מתואר המשתה אינו רומז לסיפור נוסף אותו נדרש הקורא להציב כרקע למשתה המלך. כוונתי בעיקר לסגנון תיאור היקף המוזמנים למשתה: "למגדול ועד קטן". דרך הכתיבה הרגילה בתנ"ך היא: 'מקטן ועד גדול'¹⁹, וכאן הפך מחבר המגילה את סדר האוכלוסיות הנזכרות (הגדול מקדים את הקטן).²⁰ מקום נוסף בו 'הגדולים' מקדימים את 'הקטנים' הוא בספר יונה בתיאור תשובת אנשי נינוה:

וַיֹּאמְרוּ אֲנֹכִי נִינְוָה בְּאֵלֵהֶם וַיִּקְרְאוּ צוֹם וַיִּלְבְּשׂוּ שָׂקִים מִגְדוֹלָם וְעַד קָטָנָם. וַיַּעַז הַדָּבָר אֶל מֶלֶךְ נִינְוָה וַיִּקָּם מִכְסָאוֹ וַיַּעֲבֵר אֶדְרֵתוֹ מֵעֵלְיוֹ וַיִּכַּס שָׂק וַיֵּשֶׁב עַל הָאֶפֶס. וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוָה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַיִּגְדְּלוּ לְאָמֹר הָאֲדָם וְהַבְּהֵמָה הִבְקָר וְהַצֹּאֵן אֵל יִטְעֶמוּ מֵאוֹמָה אֵל יִרְעוּ וַיָּמִים אֶל יִשְׁתּוּ (יונה ג ה-ז).

אכן, יש מן המשותף בין שני הסיפורים הללו, שהרי בשניהם המלך מעורב באופן ישיר ומתוארת עמידתו מול אזרחיו והוראותיו המיוחדות להם,²¹ ונרמזה כי כבר מדרש אבא גוריון עמד על זיקה זו.²² עם זאת, הפער בין הוראות המלך הפרסי ובין ההוראות שנתן מלך נינוה הוא גדול ביותר: מלך נינוה "קם מכסאו", משיל את בגדי מלכותו ודורש מאזרחיו לקבוע צום - "ומים אל ישתו", בעוד אחשוורוש "יושב על כסא מלכותו" (ב) ועושה משתה גדול: "והשתיה כדת אין אנס" (ח). כך, אם כן, בשני הסיפורים ישנו 'דיאלוג' עם עולם הבדים-הבגדים, אולם בהיפוך: מלך נינוה מוותר על בגדי מלכותו בעוד המלך הפרסי משתבח בבגדיו-בדיו המעטרים את חצר גינת ביתן המלך. כמובן,

ייתכן שמשמעות ההבדל האמור בין שני הסיפורים קשורה לעלילה השונה. מלך נינוה מגיב לנבואת יונה על החורבן הקרוב של העיר, בעוד אחשוורוש לא שמע נבואה מעין זו. עם זאת, דווקא משום כך תמה הקורא (זה שהביטוי המיוחד 'מגדול ועוד קטן' עורר אצלו את הדמיון הנזכר), מה ראה מחבר המגילה להזכיר ברקע סיפור של משתה ושמחה את מלך נינוה הקורע את בגדיו והעושה תשובה. בעל כורחו, תמה הקורא האם אין בדמיון הרמוז ביקורת חבויה על משתאות המלך וראוותנותו הרבה. כביכול, רומז המספר, ראוי היה גם אחשוורוש לשמוע את הנבואה אותה שמע מלך נינוה: 'עוד ארבעים יום שושן נהפכת'. כך, אם כן, מתחת לפני השטח רוחש לעגה של המגילה כלפי המלך האדיב שהזמין את כל יושבי שושן בכדי לחזות בגדולתו ובעושרו, בשונה משלמה בעל "הלב השומע", ובשונה ממלך נינוה שגזר צום על אזרחיו לשם שיפור מעשיהם.

"גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים"

חציו השני של תיאור המשתה מתמקד בַּשְּׂתִי, ולמעשה זהו עיקרה של העלילה: כיצד סולקה ושתי מהארמון ונסללה הדרך לאסתר. דומרשאוזן עקב אחרי שלוש מילות מפתח ביחידה הראשונה באסתר (א א-ט) – 'לעשות'; 'מלכות'; 'שתי' – והגיע למסקנה שבפסוקים אלו משולבות מילים אלו בשתי מחציות מקבילות, ומסודרות במבנה קונצנטרי:²³

- א. הוּא אַחְשֻׁרֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהָדוּ וְעַד כּוּשׁ... בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבַת הַמֶּלֶךְ
- אֶחְשֻׁרֹשׁ עַל כֶּסֶף מְלָכּוֹתוֹ
- ב. עָשָׂה מִשְׁתֵּה לְכָל שָׂרָיו וְעַבְדָּיו
- ג. בְּהָרְאֵתוֹ אֶת עֶשֶׂר כְּבוֹד מְלָכּוֹתוֹ
- ד. וּבְמִלּוֹאֵת הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה
- ה. הַמֶּלֶךְ לְכָל הָעַם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן הַבִּיָּרָה
- ו. מִשְׁתֵּה שְׁבַעַת יָמִים

פרק א: משתה אחשוורוש ומשתה ושתי

ז. בַּחֲצַר גִּנַּת בֵּיתֵן הַמֶּלֶךְ... וַיֵּין מַלְכוּת רַב כִּיד הַמֶּלֶךְ.

11. וְהַשְׂתִּיָּה כִּדַּת אֵין אַנְס

ה1. כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל רַב בֵּיתוֹ

ד1. לַעֲשׂוֹת כְּרִצּוֹן אִישׁ וְאִישׁ.

ג1. גַּם וְשְׁתִּי הַמֶּלֶכָה

ב1. עֲשֻׂתָה מִשְׂתָּה נְשִׁים

א1. בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אַחְשׁוּרוֹשׁ.

קשה להכריע האומנם מבנה מורכב זה מכוון, ויהיה גם מי שיטען שאין הצדקה לעקוב דווקא אחר המילים הללו. עם זאת, יש במבנה זה כדי להציב מסגרת למשתאות המלכותיים, כמו גם מגמה ותכלית. המסגרת מתארת את אחשוורוש במקביל לַשְׁתִּי "המולכים" (א-א1) ואשר מתוקף מלכותם "עושים משתה" (ב-ב1). בכך הם מממשים את מלכותם לעין כול. בלב מבנה היחידה עולים על הבימה ההמון החוגג - "כל העם הנמצאים בשושן", ו"כל איש ואיש". הם זוכים ליהנות ממנעמי 'המלכות' הניצבת, כמובן, בציר המרכזי של המבנה כולו. בכך, המבנה המוצע מבליט את מגמת המשתאות: להנכיח את המלכות לעין כול; לבטא את עצם מעמד השליט ברוב פאר והדר. בין אם מבנה זה משכנע ובין אם לאו, משתה ושתי ניצב בהקבלה למשתה המלך: "גם" היא עשתה משתה, אך היא עשתה משתה נפרד. מדוע "משתה הנשים" נפרד ממשתה הגברים? יכולים היינו לחשוב כי בממלכת אחשוורוש ישנה הקפדה מיוחדת על צניעות, אולם ההסבר הפשוט יותר לתופעה זו קשור דווקא לפריצות שאפיינה את המשתאות הפרסיים. דווקא בשל הפילגשות הרבות שהוזמנו דרך קבע למשתאות שערך המלך, ביקש המלך 'להקל' על אורחיו הגברים, ולהפרידם מנשותיהם. מגמת הדבר היא לאפשר פריצות ללא העין הבוחנת של בני הזוג. את הרקע להבדלה זו בין נשים לגברים במשתאות פרס הללו ניתן להסיק מתוך חיבורו של הסופר היווני פלוטרכוס (סביב 100 לספנה^נ), "עצה לכלה וחתן". בין השאר הוא כתב שם:

הנשים החוקיות של מלכי פרס יושבות לצדם בארוחה ואוכלות עמם. אבל כשהמלכים מבקשים לחגוג ולהשתכר, הם שולחים את נשותיהם החוצה ומזמינים את המחוללות והפילגשים. בכך הם נוהגים כהלכה, כיוון שאין הם מאפשרים לנשותיהם החוקיות לקחת כל חלק בהפקרותם ובהוללותם.²⁴

קריאה זו נרמזה כבר בתלמוד הבבלי: "שניהם לדבר עבירה התכוונו", ומיד מובא שם פתגם עממי המורה על ההסכמה מלאת הפריצות שבין הבעלים ונשותיהם באותו משתה: "היינו דאמרי אינשי: איהו בקרי, ואיתתיה בבוציני [= זהו שאומרים אנשים: הוא בדלעת ואשתו בקישואים]" (מגילה יב ע"א-ע"ב).

נתון זה חשוב להבנת סירובה של ושתי לבוא אל המלך. המלך שלח את שבעת סריסיו לקרוא לְוּשְׁתִי "ביום השביעי", כשלבנו היה טוב ביין. מאחר שזמנו של משתה זה אינו אלא שבעה ימים, מבקש אחשורוש להביא את ושתי ביום האחרון של המשתה. העובדה שההתרחשות החשובה, המקדמת את העלילה לשלב הבא, מתרחשת ברגע האחרון, קשורה להבניית התחושה כי 'במקרה', ממש ברגע האחרון, סולקה ושתי ונסללה הדרך לאסתר. מעניין הדבר שהמלך שולח לקרוא לאשתו ביד שבעת סריסיו, דבר שיוצר אווירה רשמית הקשורה לסדרי השלטון.²⁵ המתח שבין הצגת אחשורוש וּוּשְׁתִי כזוג רומנטי ובין הצגת הדיאלוג שביניהם כקשור לסדרי שלטון, יעלה במלוא תוקפו בתמונה הבאה, בהתייעצות המלך עם שריו, ושם נדון בכך.

להפתעת הקורא ושתי מסרבת לבוא אל משתה הגברים ולהראות את יופייה. הדבר מפתיע באופן מיוחד, שהרי כפי שמעוצבת דמותו של המלך במגילה, ניתן לשער שמלך זה לא יעבור על סדר היום אם אשתו תסרב לו. בוודאי שהמלך השיכור לא יבליג, אם סירוב המלכה ייעשה מול "כל שריו ועבדיו" של המלך, ומול "כל העם הנמצאים בשושן למגדול ועד קטן"! כיצד זה אם כן ושתי מסרבת? על שום מה?²⁶

פרק א: משתה אחשורוש ומשתה ושתי

שאלה זו כה מטרידה עד כי פער זה הושלם במדרש בעזרת מחלת הצרעת שאחזה בה: "אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת", או בגידול זנב לְוְשְׁתֵי הַסְרַבְנִית: "בא גבריאל ועשה לה זנב".²⁷ ההבנה הפשוטה ביותר של סירוב ושתי - כפי שהראתה יעל שמש - קשורה בדבר שנאמר לעיל על אודות הפריצות שליוותה דרך קבע את המשתאות הללו.²⁸ אחשורוש ביקש להביא אותה לפני הגברים השיכורים שנכחו במשתה, כדי להראות לכולם את יופייה. אך סביר, וְוְשְׁתֵי הַבִּינָה זֹאת הֵיטֵב, שאין כל ערוכה לכך שהתהליך יסתיים במראה עיניים. דרשת חז"ל, שנזכרת גם בתרגומים העתיקים למגילה, שאחשורוש ביקש להביא את ושתי עירומה, משקפת באופן עמוק את האווירה שאמנם ליוותה משתאות אלו.²⁹

לאור זאת, נדמה כי ושתי נהגה בחכמה, וכדברי גויטיין: "כולנו מרגישים, שטוב עשתה ושתי שלא הפקירה את עצמה לעיני השיכורים ביום השביעי למשתה, כשהיין הדליקם ביותר".³⁰ ואמנם, שיפוטתה החיובי של ושתי, נרמז באנלוגיה שבין סירובה לבוא אל המלך, לבין סירוב יוסף להצעת אשת פוטיפר:

יוסף	ושתי
וַיְהִי יוֹסֵף יָפֵה תָאֵר וַיְפַה מְרָאָה	כִּי טוֹבַת מְרָאָה הִיא
ולכן - אשת פוטיפר מבקשת לשכב עמו	ולכן - המלך מבקש להביאה
וַיִּמָּאֵן	וַתִּמָּאֵן הַמֶּלֶכָה וְשְׁתֵי
ולכן מסולק מבית פוטיפר	ולכן מסולקת מהארמון

מאחר שסיפור המגילה עמוס ברמיזות לסיפור יוסף במצרים, סביר שגם כאן זוהי אלוזיה מכוונת, שתפקידה לתרום לשיפוט הערכי של הדמויות. כשם שלקורא ברור שבקשת אשת פוטיפר נאמרת בהקשר מיני, כך ראוי להחיל אסוציאציות אלו גם על בקשת אחשורוש, גם אם הדבר אינו מפורש,³¹ וכשם שלקורא ברור כי סירובו של יוסף להצעת אשת פוטיפר נדרש לטובה (אף על פי שהובל עקב כך לבית הסוהר), כך, רומזת המגילה, יש לדרוש אף את סירוב ושתי, גם אם היא עתידה ליתן על כך את הדין.³²

כך, אם כן, גם אם עוקב המספר אחר תגובת המלך, מנקודת התצפית שלו, וכביכול מזדהה עם 'הטרגדיה הנוראה' שבסירוב ושתי לעשות כרצון בעלה, למעשה, רומז הוא לקוראיו שהערכתו החיובית נתונה לוֹשְׁתִי, ולא ל'גיבור' הסיפור, למלך.

משפט המלך: שלטון אחראי או שלטון מגוחך?

סביר שחמתו של אחשוורוש תבער בו נוכח סירוב אשתו המלכה לבוא כאשר נצטוותה, אולם פחות ברור מה ראה המלך להזמין את שרי הממלכה כדי לטכס עצה מה לעשות במלכה ושתי. על פניו, מתיחיות בין בני זוג צריכות להיפתר בינם לבין עצמם, וגם אם מחליט מאן דהו לשתף את חבריו במצוקתו, אין מדובר בזימון דחוף של כל חברי הממשלה. מעניין שחבורת המחוקקים הצמודה למלך קשורה גם לאסטרוולוגיה: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְחַכְמֵי יְדְעֵי הָעֵתִים פִּי כֵן דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לְפָנָי כֹּל יְדְעֵי דַת וְדִין" (א יג).³³ קורא מודרני עלול להתבלבל: האם הוא זימן את ה"חכמים ידעי העתים" (= אסטרוולוגים) - כתחילת הפסוק, או שמא את "ידעי דת ודין" (= מחוקקים ומשפטנים) כסופו. אולם, בממלכה הפרסית ישנו קשר עמוק בין החוק ובין אסטרוולוגיה; בין משפט ובין מאגיה. נשוב לדבר זה עת נפגוש בפור שהפיל המן, ושעל שמו קרוי החג. לעצם דיוננו - החבורה שהוזמנה מורגלת בדיונים ציבוריים, וסביר שלפני יציאה למלחמה או לפני הטלת מס מיוחד, היה המלך מזמין את השרים הללו, לשם קביעת חוק חדש.

אולם, הפעם, הזמינם בשל כעסו: "וַיִּקְצַף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעָרָה בּו" (א יב). יש בדבר זה הפתעה גדולה: למה בדיוק מצפה המלך משריו? כיצד יוכלו לפתור את בעיות הזוגיות שלו ושל אשתו?³⁴ האירוניה בולטת בשל התמקדות המגילה בשמות השרים ובתפקידם הרשמי, התמקדות שנראית כמטריחה שלא לצורך. לא רק אזכור שמותם מושך את תשומת הלב, אלא גם מבנה המשפט. בתחילה ישנה כותרת שפותחת דיבור ישיר: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְחַכְמֵי יְדְעֵי הָעֵתִים", וכאן מצפה הקורא לשמוע את דברי המלך. אולם במקום זאת מופיע

פרק א: משתה אחשוורוש ומשתה ושת

תיאור ארוך של מעמדם של חכמים אלה ושל שמותם: "וְהִקְרַב אֵלָיו כְּרִשְׁנָא שְׁתַּר אֲדַמְתָּא תְרִשִׁישׁ מְרִס מְרִסְנָא מְמוּכְן שְׁבַעַת שְׂרִי פְרִס וּמְדִי רֵאִי פְנֵי הַמֶּלֶךְ הַיְשֻׁבִים רֵאשְׁנָה בְּמַלְכוּת" (א יד). התחושה שהקורא מקבל נוכח פירוט זה היא שמדובר בשרים החשובים ביותר, "הישיבים ראשנה במלכות", וכמעט יכול הקורא לדמיין את שמיעת החצוצרות עת נכנסו השרים אל המלך; "פירוט שמות שבעת השרים ותואריהם הנכבדים מבטא את גודל החשיבות שייחסו המלך ושריו לענין זה"³⁵. אולם, שוב שואל את עצמו הקורא, ומן הסתם שואלים גם השרים את עצמם, לשם מה נקראו בדחיפות אל המלך? בציניות ברורה, מעצבת המגילה את מגמת ההתכנסות באופן הבא: "כְּפֶת מַה לְעִשׂוֹת בְּמַלְכָּה וְשִׁתִּי עַל אֲשֶׁר לֹא עָשִׂתָה אֶת מֵאֲמַר הַמֶּלֶךְ אַחְשׁוּרוֹשׁ בְּיַד הַסְרִיסִים" (א טו). התוספת "ביד הסריסים" שבסוף המשפט נועדה כנראה ללעוג למלך, שאוסף את כל שריו בבהילות, אולם עם אשתו, עוד מתחילת המאורע, כלל לא דיבר; מזמין את מחוקקי הממלכה, אולם לא שאל את אשתו לפשר סירובה.

השרים מצויים בסיטואציה קשה ביותר. מחד גיסא, הם אינם יכולים - מה שככל הנראה היו רוצים לעשות - לטפוח קלות על ראשו של המלך, לעודד אותו ולשתות קפה ולחכות שיתפכח. שר שיציע דבר מעין זה יידון כמובן כמבזה המלכות. מאידך גיסא, קשה לחשוב על חוק שניתן לחוקק במטרה לפתור את בעיית המלך עם אשתו. החוק מטבעו הוא דבר כללי אשר תקף לכל הממלכה כולה, ואילו במקרה הנידון הבעיה נוגעת לזוג המלכותי בלבד. מה גם שיש לזכור שייכתן שבעוד ימים אחדים ישוב המלך לפיכחוננו ואז יצטרכו השרים לתת דין וחשבון הגיוני על החוק המיוחד שחוקקו! המבריק שבחבורת השרים הוא, כפי שמיד מסתבר, ממוכן. נעיין בתגובתו למלך וניווכח כיצד פתר את המצוקה שבה היו השרים שרויים:

וַיֹּאמֶר מוּמְכֵן וְקִרִי: מְמוּכְן לְפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֲוֹתָהּ וְשִׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל כָּל הַשְּׂרִים וְעַל כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר

בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוּשׁ. כִּי יֵצֵא דְבַר הַמֶּלֶכָה עַל כָּל הַנָּשִׁים
 לְהַכְזוֹת בְּעֲלֵיהֶן בְּעִינֵיהֶן בְּאִמְרַם הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוּשׁ אֲמַר לְהִבְיֵא
 אֶת וְשְׁתֵּי הַמֶּלֶכָה לְפָנָיו וְלֹא בָּאָה. וְהַיּוֹם הַזֶּה תֵּאמְרֶנָּה שְׂרוֹת
 פָּרַס וּמְדֵי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דְּבַר הַמֶּלֶכָה לְכָל שְׂרֵי הַמֶּלֶךְ וְכֹדֵי
 בְּזִיוֹן וְקִצְפָּה. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכְתַּב
 בְּדַתִּי פָּרַס וּמְדֵי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא תִבּוֹא וְשְׁתֵּי לְפָנָי הַמֶּלֶךְ
 אַחֲשֹׁרוּשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לְרַעֲיוֹתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה. וְנִשְׁמַע
 פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל הַנָּשִׁים
 יִתְּנוּ יָקָר לְבַעֲלֵיהֶן לְמַגְדוֹל וְעַד קֶטֶן (א טז-כ).

ממוכן פותח את דבריו ברעיון המרכזי שהוא מפתח לאורך נאומו: "לא
 על המלך לבדו עוֹתָה וְשְׁתֵּי הַמֶּלֶכָה". רעיון זה בולט במילה החוזרת
 ונשנית בנאום ממוכן: "כל" (שבע פעמים). תיבה זו בולטת לא רק בשל
 רצף הופעותיה אלא בעיקר בגלל תוכן דבריו של ממוכן, שמתמקד
 בנקודה זו – הבעיה אינה בעיה פרטית של המלך אלא של כל הממלכה
 ושל כל הזוגות בממלכה.³⁶ בעיני רוחנו ניתן לשמוע את ממוכן
 אומר למלך (גם אם ברמיזות): 'מזל ארוני המלך שהזמנת את שריך
 החשובים. אכן בעיה כללית רובצת לפתחנו ויש לפתור אותה בחוק
 כללי ומסודר. לא כפי שאולי חלק סבורים שמדובר בבעיה פרטית של
 המלך ואשתו. לא! כל הממלכה בבעיה, וכל הזוגות עומדים בפני ריב
 שסופו מי ישרנו'. הקורא המתוחכם מדמיין את ממוכן קורץ לשרים
 בשעה שהוא אומר את הדברים הללו. למעשה, הדבר רמוז בכותרת
 נאומו: "וַיֵּאמֶר מְמוּכָן לְפָנָי הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים". גם הם חיכו למוצא פיו
 שיפתור את התסבוכת שנקלעו אליה בעל כורחם, וממוכן אכן עושה
 זאת בהצטרפות מדומה לגישת המלך ובהגזמה בה.³⁷

המלך שמח בעצת ממוכן, וכן השרים: "וַיֵּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי
 הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדִבְרֵי מְמוּכָן" (א כא). ניתן לשער שהמלך
 שמח ב'עצה הטובה' שניתנה לו, והשרים שמחו בשנינות ממוכן
 שהוציאה אותם ממצר. ומיד קיים המלך את העצה שקיבל: "וַיִּשְׁלַח
 סְפָרִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה פִּכְתָּבָהּ וְאֶל עַם וְעַם

פרק א: משתה אחשוורוש ומשתה ושתי

כְּלוֹנוּ לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ שָׂרָר (= מושל, שולט) בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כְּלוֹנוּ עִמּוֹ" (א כב). ניתן לדמיין את תגובת אנשי פרס עת התכנסו בכיכר העיר לשמוע את החוק המיוחד שהתקבל זה עתה, ולהפתעתם שמעו שמעתה אם הבעל מבקש כוס קפה מאשתו אסור לה לסרב.³⁸ בלשונו של גסטר: "הניסוחים הדיפלומטיים מובאים כאן בהומור מענג, ויכול משהו בקלות לדמיין שכאשר סופר הסיפור שוב ושוב בהרמונות פרס, הפרט הקטן הזה כנראה העיר במיוחד צחוק קולני".³⁹

הלעג לשלטון המלך רמוז בתמונה זו גם בעזרת השימוש התכוף בביטוי 'דבר המלך'. המשמעות המיוחדת שנתן מחבר אסתר למילה זו בולטת לאור נקודות המבט המשתנות המשתמשות בה, ולאור זה שמפיו יוצא 'הדבר', כלומר הפקודה. בתחילה זהו כמובן המלך שמפיו יצא 'דבר המלכות', אולם כבר באזכור ראשון זה שומע הקורא על הפרת דבר המלך: "וַתִּמְאַן הַמֶּלֶכָה וַשְׁתִּי לְבוֹא בְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בִּיד הַסָּרִיסִים" (א יב). בצר לו, אסף המלך את חכמיו, וגם כאן שב המספר על התיבות 'דבר המלך': "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְחַכְמָיִם יִדְעֵי הָעֲתִים פִּי כֵן דָּבַר הַמֶּלֶךְ לְפָנָי כָּל יְדֵיעֵי דַת וְדִין" (א יג). נציג החכמים שהגיב לתסכול המלך היה ממוכן ששילב גם הוא בדבריו את המונח הנידון, אלא שבדבריו הביטוי מוסב על המלכה: "כִּי יֵצֵא דָבָר הַמֶּלֶכָה עַל כָּל הַנְּשִׂיִם לְהַבְזוֹת בְּעֲלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן" (א יז). לאחר שהוזכר פעמיים 'דבר המלך', פוגש כאן הקורא ב'דבר המלכה'. כביכול, בסירוב המלכה לעשות את דבר המלך, היא הוציאה פקודה משל עצמה - 'דבר המלכה'. אמנם, הקריאה הפשוטה יותר כאן היא שמשמעות 'דבר המלכה' היא 'הדברים שהתרחשו עם המלכה' ואין מדובר בפקודה, אולם מיד חוזר ממוכן על ביטוי זה והתחושה כי מדובר במעין פקודה הולכת ומתחזקת: "וַהֲיִיֹם הַזֶּה תֵּאמְרָנָה שְׂרוֹת פֶּרֶס וּמְדֵי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דְּבַר הַמֶּלֶכָה לְכָל שְׂרֵי הַמֶּלֶךְ וְכִדֵּי בְּיָוִן וְקֶצֶף" (א יח).⁴⁰ כאן חוזר ממוכן על הביטוי 'דבר המלכה', ובשל הסדר התחבירי של המשפט יש תחושה שדבר המלכה הופנה כלפי כל שרי המלך (גם אם כוונת הפסוק העיקרית היא ששרות פרס ומדי יאמרו זאת לכל שרי המלך). עצם החזרה על אותו ביטוי גם ביחס ל'שתי מעלה את הרושם ש'שתי מוציאה מעין פקודה לכולן

לכל יישמעו לבקשות בעליהן. ממוכן סוגר את דבריו בשימוש נוסף במילה המנחה הנידונה ומבקש להשיב למלך את כבודו כנותן הפקודות בממלכה, גם אם דבר זה נעשה בעדינות: "אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו" (א ט). ממוכן אינו חוזר לביטוי השלם - 'דבר המלך', אולם למעשה רומז לכך בביטוי 'יצא דבר מלכות מלפניו'. כביכול יש לשקם את מעמד 'דבר המלך', ועל כן צריך המלך להוציא 'דבר מלכות' ששייב לו את מעמדו ואת מעמד הגברים בכלל. לו היה המעקב אחר המילה המנחה מסתיים בנקודה זו הרי שעיקר מגמתה הייתה רטורית - כיצד הצליח ממוכן לשכנע את המלך שאכן סכנה גדולה רובצת לפתחו בשל הפרת 'דבר המלכות' על ידי וּשְׁתִי בסירובה לבוא לפניו. אולם, בעוקצנות מיוחדת, מילה זו משולבת שוב בפסוק החתימה של היחידה - "וַיֵּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן" (א כא). המלך אמנם השתכנע מדברי ממוכן ועשה כעצתו, אולם, מבלי משים נולד מחוקק חדש בממלכה - "וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן". היועץ הפך להיות מוציא הפקודה והמחוקק.⁴¹

מודל זה חוזר על עצמו באופן דומה בעוד שני מקומות לאורך סיפור המגילה: בבחירת אסתר ובסילוק המן. בכל התמונות האלו נזכרת בתחילה 'חמתו' של המלך ובהקשר זה הוא נזקק לעצת יועציו:

סילוק וּשְׁתִי (א יב-כא)	בחירת אסתר (ב א-ד)	סילוק המן (ז ז-י)
וַיִּקְצַף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בְּעֵרָה בּוֹ	כְּשֶׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ	וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן
וַיֹּאמֶר מְמוּכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ	וַיֹּאמְרוּ נְעָרֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁרָתָיו	וַיֹּאמֶר חֲרֻבוּנָה אֶחָד מֵן הַסָּרִיסִים
וַיֵּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן	וַיֵּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן	וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלָהוּ עָלָיו... וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שְׂכָכָה

הדבר המעניין ביותר בהשוואה זו הוא כמובן הרכיב השני בכל תמונה, כלומר היועץ התורן שקופץ ומציע הצעות לפני המלך. יושם לב, שבכל המקרים אין מדובר בדמות משנית שלמה שאנו מכירים. ממוכן לא

פרק א: משתה אחשורוש ומשתה ושת

יזכר עוד; 'נערי המלך משרתיו' אינם אלא דמויות שוליות, שבאופן מפתיע גם הם מוזמנים לקדם את העלילה; גם חרבונה, שנזכר אמנם כבר בראשית הסיפור (כאחד מן הסריסים שהלכו לקרוא לוֹשתי), אינו אלא דמות שולית.⁴² והנה, להפתעתנו, בצמתים מרכזיים אלו בסיפור (סילוק מלכה מהארמון! בחירת מלכה חדשה! תליית היועץ החשוב ביותר בממלכה!), דווקא דמויות שוליות אלו משפיעות על הכרעת המלך, שמבקש להירגע מחמתו.⁴³

במודל זה יש כדי להציג את ממלכת אחשורוש במערומיה: כיצד דברים נקבעים? האומנם יש סדר במלכות עולמית זו? הקורא שהולך ונכנס לחוויית הקפריזות הרגעיות של המלך הקובעות חוקים חדשים בממלכה, מתוודע לאחד מהמנועים החשובים ביותר שיניעו את העלילה, אך גם חש בעוקצנות תיאור המספר כלפי סדרי שלטון אחשורוש, וכפי שעוד אטען בהמשך - עוקצנות כלפי מוסד המלכות בכלל. גם כאן ניכר הפער שבין הגלוי לנסתר: בגלוי, מתואר המלך כמי שמתייעץ עם שריו לפני שהוא מחוקק חוק חדש, ואפילו לשם ההכרעה "מה לעשות במלכה ושת" פונה המלך להיררכיה המתאימה, והחוק מתקבל בצינורות המוסמכים לכך. ובה בעת, בנסתר, חש הקורא בציניות הפרושה לאורך תמונה זו. אדרבה: אם יש צורך בהליך משפטי שלם לשם קביעת המלך מה לעשות עם אשתו, הרי שהמשפט כולו וסדרי קבלת החוק מוצגים בגיחוך רב.⁴⁴

יפה סיכם תמונה זו קלינס:

הטון של פרק א' הוא סטירי, בכך לא יכול להיות שום ספק. הנקודה שבה הוא מסתיים, במכתבי מלוכה שנשלחו לכל מחוזות המלוכה...נתינת פקודה שכל אדם צריך להיות אדון בביתו שלו, היא נקודה של עליצות שאין לטעות בה, על טיפשות המלכות הפרסית, שאליה כל הפרק התקדם.⁴⁵

אם נשוב לתוכן החוק החדש ההולך ומתפרסם ברחבי הממלכה נבחיך סיסומו קשה. מה עניין "מדבר כלשון עמו" לחוק הנידון?⁴⁶ היו

שהציעו שביטוי זה חוזר אל הנאמר בראשית תיאור שליחת האיגרות, כלומר, זהו ביטוי נוסף שתפקידו להדגיש שכל בית אב צריך היה לשמוע את החוק בשפתו שלו.⁴⁷ סביר יותר, שהחוק מתייחס למצב שבו הבעל ואשתו אינם דוברים את אותה השפה, ובמקרה כזה החוק מחייב לכפות על האישה לדבר בשפת בעלה.⁴⁸ דבר זה אולי נראה שולי בשלב זה של הסיפור, אך למעשה, בכך עולה 'שפת המיעוט' כמוטיב בסיפור. בתחילת הסיפור ניטלת מהנשים הזכות לדבר בשפתן (במקרה של קונפליקט עם הבעל), ועוד ניווכח שמוטיב זה יקבל את מלוא משמעותו בהמשך הסיפור בשעה שמרדכי ישלח איגרות: "מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְבָּה וְעַם וְעַם כְּלִשְׁנוֹ וְאֵל הַיְהוּדִים כְּכַתְּבָם וְכְלִשׁוֹנָם" (ח ט). שם יתברר, שחלק מהצלת היהודים מיוצג דרך גאולת השפה – היהודים שבים לקבל איגרות בשפתם שלהם. ההקבלה בין הנשים ליהודים היא דבר שעוד נשוב אליו להלן.

לסיום הדיון בעצת ממוכן יש להזכיר שני כתובים נוספים שמקיימים זיקה ספרותית לדבריו, ושמעמיקים את הקריאה הנסתרת של תמונה זו, האחד מתוך המשך סיפור המגילה והשני מספר שמואל. לשון שליחת האיגרות של המן חוזר על עצמו בהמשך הסיפור, בתיאור שליחת איגרות המן:

איגרות ממוכן (א כב)	איגרות המן (ג יב-יג)
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ	וַיִּנְשְׁלוּחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ
אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְבָּה	מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְבָּה
וְאֵל עַם וְעַם כְּלִשְׁוֹנוֹ	וְעַם וְעַם כְּלִשְׁוֹנוֹ
לְהָיֹת כָּל אִישׁ שֹׁרֵר בְּבֵיתוֹ	לְהִשְׁמִיד לְהָרַג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְהוּדִים

ייתכן שאין זו השוואה מכוונת, אלא סגנון כתיבה פורמאלי שמביע קביעת חוק חדש ופרסומו ברחבי ממלכת פרס. אולם בהחלט ייתכן

פרק א: משתה אחשוורוש ומשתה ושתי

שמחבר המגילה ביקש שהקורא יציב את שני האירועים של שליחת האיגרות זה מול זה, ושאת הגיחוך העולה על פני קורא גזרת המלך שכל איש ישלוט בביתו, ישליך אף על גזרות המן שבהן התיר לכל הגויים לשלוט בכל היהודים. זיקה זו משפיעה על הקריאה בשני רבדים. ראשית, מדרש פנים אחרים פענח את הזיקה כלועגת לאחשוורוש: "דבר אחר 'הוא אחשוורוש' - שעל אשה אחת נטל עצה, ועל אומה שלימה לא נטל עצה" (פנים אחרים, נוסח ב א). המדרש מעמת בין הפרוצדורה הארוכה שמתוארת בפרק א ביחס לנשתי ולשליחת האיגרות שנובעות מסירובה לבוא אל המלך, לבין הקלות הבלתי נסבלת שבה הסכים המלך לאבד את כל עם היהודים, מבלי לקרוא ליודעי העתים וליודעי דת ודין. אכן, בהשוואת שני התהליכים האלו ניכר שגורלה של ושתי נבחן ביתר רצינות מגורל היהודים כולם שגרים במאה עשרים ושבע מדינות המלך. אך ניתן ללכת צעד נוסף. מבעד לזיקה זו נרמז מבנה עומק של הסיפור, שמציג שתי קבוצות אוכלוסייה שניתן לכנותן 'אחר' או 'מיעוט נרדף': הנשים והיהודים. וכדרכו של הסיפור, שהגלוי אינו אלא מעטה לנסתר שרוחש תחתי, כך אף בהקשר זה: בתחילת הסיפור נדמה כי בממלכת אחשוורוש הבעלים שולטים בנשותיהם ועל הנשים "לתת יקר לבעליהן", ממש כשם שבתחילת הסיפור נדמה שאויבי היהודים שולטים ביהודים שבממלכת אחשוורוש. אולם, כשם שבסופו של הסיפור "וַיִּנְהַפֹּךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְהוּדִים הַמָּה בְּשָׁנָאֵיהֶם" (ט א), כך למעשה, הנשים הן אלו שנותנות את הטון המיוחד של מגילה זו, והן אלו (כך לפחות ניתן לומר על אסתר, אשת המלך) שיהיו המניע העיקרי של העלילה ושל ישועת היהודים.⁴⁹

במובן זה, שאלת מעמדה של הנשים עולה ונידונה כאחת מתמות הסיפור, ועוד נראה את פיתוחה המלא בפרק ב. ראוי להדגיש: אין צורך בקריאה פמיניסטית כדי להעלות דיון זה במגילה. איגרות המלך הראשונות עושות זאת, ומאלצות את הקורא לסמן את שאלת יחסי אישה ובעלה כאחד מנושאי הסיפור. דבר ברור בהקשר זה, שתורם גם הוא לקריאה האירונית של אפיזודה זו, הוא שלפחות על אדם אחד בממלכת אחשוורוש ניתן לומר בכירור שהוא לא נעתר לחוק

זה. כוונתי למלך עצמו, שאשתו המלכה הוליכה אותו למקום בו היא חפצה, גם אם במסווה של 'נתינת יקר' של אישה לבעלה.

הסיפור השני שאליו נשלח הקורא הוא העברת המלכות משאול לדוד. בשעה שפוגש הקורא בהצעת ממוכן: "וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לְרַעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה" (א יט), הוא נזכר בדברי שאול לשאול, לאחר חטאו במלחמת עמלק: "קָרַע ה' אֶת מַמְלַכּוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעֲלֵידֵי הַיּוֹם וַנִּתְּנָה לְרַעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָ" (שמ"א טו כח). אלוזיה זו מובהקת וכבר המדרש עמד עליה: "בלשון שנטלה מלכות מזקנה שאמר לו שאול 'ונתנה לרעך הטוב ממך', בו בלשון חזרה לו המלכות. הה"ד 'ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה'" (אסתר רבה ד ט).⁵⁰

מה משמעות השוואת סילוק ושתי מהמלכות לסילוק שאול מהמלכות? קשה להגזים בהפתעה שבהשוואה (ידועה) זו: אסתר שמבית שאול ניצבת בהקבלה לדוד – מחליפו של שאול. ניתן לפענח את משמעות הדבר כתיקון: שאול איבד את מלכותו בגלל שלא נלחם כראוי בעמלק ובאגג, כעת, אסתר מקבלת מחדש את המלכות כדי להשלים חיסרון זה, והיא תביא לנפילתו של המן "האגגי".⁵¹ אך ניתן גם לראות את 'חזרת המלכות לידי שאול ובניו', כלשון המדרש, כדבר מה מהותי: האתגר שהמגילה מציבה בפני ההנהגה הישראלית הוא אתגר שמתאים להנהגה מבית שאול, ועל כן מושכות ההנהגה שבות לידיו, ולו באופן זמני. בין אם ההתמודדות מול עמלק זוקקת דווקא את בני רחל, ובין אם ההתמודדות מול עולם הניחוש והפור מתאים להנהגה זו. בין אם כך ובין אם כך, מסתבר שמגילת אסתר מבקשת למסור על שלב היסטורי נוסף בהיסטוריה הישראלית, שלב שבו בית שאול שב למלוך בו. ממילא, בעוד ש'בקריאה הגלויה', מצוי הקורא במריבות אישיות של המלך הפרסי ואשתו המתרחשות בתוככי הארמון שבשושן, 'בקריאה הנסתרת' הסיפור נוטל אותו אל עבר ההיסטוריה הישראלית, והקורא נרמז שהסיפור שלפניו מנהל דיאלוג עם מלכות ישראל שבארץ שכבר פסקה, אך עתידה שוב לקום.